

KULTURA BEZPIECZEŃSTWA
NAUKA PRAKTYKA REFLEKSJE
NR 31, 2018 (225–249)
ISSN 2299-4033 DOI: 10.5604/01.3001.0012.8605

LIBERALNA WIZJA BEZPIECZEŃSTWA –
PRÓBA SYSTEMATYZACJI KONCEPCJI

A LIBERAL VISION OF SECURITY –
AN ATTEMPT TO SYSTEMATIZE
CONCEPTIONS

Andrzej URBANEK
Akademia Pomorska w Słupsku

ABSTRACT:

In the article, its author attempted to systematize various concepts and approaches to the issue of security by representatives of political liberalism. Political liberalism now sets the main directions of thinking about security in Europe and the United States. Expanding the subjective scope of security, it undoubtedly contributed to the development of various security concepts in which not only the state but other entities become important actors in the international security environment. The article presents the main assumptions of a liberal vision of security, the approach to security by representatives of traditional liberalism and current trends.

KEYWORDS:

security, international security, liberalism, classical liberalism, neoliberalism

ABSTRAKT:

W artykule autor podjął się próby systematyzacji różnych koncepcji i sposobów podejścia do kwestii bezpieczeństwa przez przedstawicieli liberalizmu politycznego. Liberalizm polityczny wytycza obecnie główne kierunki

myślenia o bezpieczeństwie w Europie i Stanach Zjednoczonych. Poszerzając podmiotowy zakres bezpieczeństwa, przyczynił się niewątpliwie do rozwoju różnych koncepcji bezpieczeństwa, w których nie tylko państwo, ale i inne podmioty stają się ważnymi aktorami w międzynarodowym środowisku bezpieczeństwa. W artykule przedstawiono główne założenia liberalnej wizji bezpieczeństwa, sposób podejścia do bezpieczeństwa przez przedstawicieli liberalizmu tradycyjnego i nurtów współczesnych.

SŁOWA KLUCZOWE:

bezpieczeństwo, bezpieczeństwo międzynarodowe, liberalizm, liberalizm klasyczny, neoliberalizm

POJĘCIE, ISTOTA I KLASYFIKACJA GŁÓWNYCH NURTÓW MYŚLI LIBERALNEJ

Liberalizm to w najogólniejszym znaczeniu koncepcja teoretyczna i postawa światopoglądowa oparta na indywidualistycznej koncepcji człowieka i społeczeństwa, głosząca, że wolność i nieskrępowana przymusem politycznym działalność jednostek mają wartość nadrzędną i są najpewniejszym źródłem postępu we wszystkich sferach życia zbiorowego¹. Liberalizm to także doktryna partii i ruchów polityczno-społecznych wychodzących z założeń ideologii liberalnej i dążących do zagwarantowania wolności w poszczególnych sferach życia społecznego, zwłaszcza w dziedzinie politycznej (liberalizm polityczny) i ekonomicznej (liberalizm gospodarczy). Liberalizm w tym ujęciu oznacza przekonanie, że celem polityki jest zachowanie praw jednostki i maksymalizacja wolności wyboru. Liberalowie postulują, aby władza państwowa ewoluowała w kierunku narzędzia mającego jedynie zapewnić przestrzeń niezbędną do korzystania przez jednostki ze swej wolności i do rozwiązywania konfliktów².

Liberalizm w odróżnieniu od realizmu koncentruje się nie na państwie, traktowanym również jako główny podmiot bezpieczeństwa, ale na relacji państwo–społeczeństwo. Centralne miejsce zajmują w nim polityka wewnętrzna, prawa człowieka czy też zapewnienie bezpieczeństwa własności prywatnej. Głównymi aktorami polityki są przez to nie państwa, ale autonomiczne jednostki ludzkie, które mają różne interesy i różne moż-

¹ Hasło „liberalizm”, [w:] *Encyklopedia PWN*, online: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/liberalizm;3932244.html#t1> (dostęp: 15.02.2018).

² Hasło „liberalizm”, [w:] *Słownik politologii*, B. Walicka (red.) Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 286–288.

liwości ich realizacji. W polityce zagranicznej liberałowie opowiadają się za stosowaniem standardów etycznych i prawa międzynarodowego, które ograniczają użycie siły militarnej do realizacji własnych interesów. Uznając istnienie anarchii w stosunkach międzynarodowych, liberałowie przyjmują jednakże, że nie musi ona wcale prowadzić do konfliktów i wojen, a zapobiegać jej może współpraca międzynarodowa³. Zdaniem niektórych przedstawicieli nurtu liberalnego liberalizm jest postępowy, a stosunki międzynarodowe ewoluują w kierunku większej moralności, tworzenia warunków do wolności, dobrobytu, pomyślności i sprawiedliwości, zatem świat zmierza ku lepszemu⁴.

Liberalizm nie jest jednolitym nurtem, co wynika z jego wielowiekowych tradycji. Teorie liberalne można podzielić na trzy grupy. Pierwsza z nich obejmuje teorie klasyczne, a wśród nich: liberalizm kompleksowy (kantowski), liberalizm instytucjonalny, liberalizm ekonomiczny oraz idealizm. Drugi zbiór stanowią tradycyjne teorie integracji, a wśród nich: funkcjonalizm, federalizm, transakcjonalizm, neofunkcjonalizm. Ostatnią grupę można określić jako współczesne liberalne teorie pozytywistyczne, spośród których na uwagę zasługują: teorie racjonalnego wyboru, demokratycznego pokoju i zbiorowego bezpieczeństwa. W liberalnej nauce o bezpieczeństwie można wyodrębnić dzisiaj trzy nurty, a mianowicie: liberalizm handlowy, liberalizm społeczny i neoliberalizm (głównie neoliberalizm instytucjonalny). Mapę nurtów teoretycznych w ramach liberalizmu przedstawiono na rycinie 1.

RYC. 1. MAPA NURTÓW TEORETYCZNYCH W RAMACH LIBERALIZMU

KLASYCZNY LIBERALIZM		LIBERALIZM WSPÓŁCZESNY	
klasyczne teorie liberalne	tradycyjne teorie liberalne	współczesne teorie liberalne	współczesne nurty liberalne
Liberalizm kompleksowy	Funkcjonalizm	Teorie racjonalnego wyboru	Liberalizm handlowy

³ J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 104.

⁴ Por.: J. Gray, *Liberalism*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1986, s. 10.

KLASYCZNY LIBERALIZM		LIBERALIZM WSPÓŁCZESNY	
klasyczne teorie liberalne	tradycyjne teorie liberalne	współczesne teorie liberalne	współczesne nurty liberalne
Liberalizm instytucjonalny	Federalizm	Teorie demokratycznego pokoju	Liberalizm społeczny
Liberalizm ekonomiczny	Transakcjonizm	Teoria bezpieczeństwa zbiorowego	Neoliberalizm: – socjologiczny – współzależności – instytucjonalny – republikański
Idealizm	Neofunkcjonalizm		

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008; J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012; C. Navari, *Liberalizm*, [w:] *Studia bezpieczeństwa*, P.D. Williams (red.), tłum. W. Nowicki, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.

KLASYCZNY LIBERALIZM

Klasyczny liberalizm nie jest jednolitym nurtem, stąd w jego ramach można wyodrębnić cztery konstrukty teoretyczne: liberalizm kompleksowy, instytucjonalny, ekonomiczny oraz idealizm. Ich podstawowe założenia zestawiono w tabeli 1., niemniej wymagają one jednak bardziej szczegółowego omówienia.

Liberalizm kompleksowy nawiązuje bezpośrednio do filozofii Immanuela Kanta, który w swoich poglądach łączy założenia liberalizmu instytucjonalnego, ekonomicznego i idealistycznego, uznając, że wspólne występowanie mechanizmów przyczynowych na różnych poziomach wywiera silniejszy wpływ na relacje pomiędzy państwami⁵. Kant wychodził z założenia, że stanem naturalnym jest stan walki, który można jednak przezwyciężyć i osiągnąć stan wiecznego pokoju. Jego zdaniem wojny są konsekwencją

⁵ T. Dune, *Liberalism*, [w:] *The Globalization of World Politics*, J. Baylis, S. Smith (red.), wyd. 3, Oxford University Press, Oxford – New York 2005, s. 164.

autonomii i swobody działania państw, a droga do pokoju ma prowadzić przez wprowadzenie demokracji i instytucjonalne umocnienie społeczeństwa, które ma ograniczyć samowolę działania władców na arenie międzynarodowej. Osiągnięcie stanu wiecznego pokoju wiąże się jednak ze spełnieniem kilku istotnych warunków wstępnych oraz końcowych. Warunki wstępne to między innymi: *szczerłość w sferze polityki prowadzonej przez władców* (która dotyczy jawności zawieranych przez nich traktatów), *suwerenność państw w kontekście ich terytorialnej integralności* (niemieszanie się i nieużywanie przemocy w kwestii spraw wewnętrznych państw), *niezaciąganie długów na potrzeby wojny oraz niepopelnianie zbrodni wojennych* (które mogłyby utrudnić rokowania pokojowe). Warunki końcowe to z kolei: *wprowadzenie ustroju republikańskiego* (demokratycznego), który gwarantuje wolność i równość wszystkich wobec prawa, *utworzenie federacji wolnych państw demokratycznych* oraz *wprowadzenie uniwersalnego prawa międzynarodowego*, które obowiązywałoby zarówno państwa, jak i obywateli⁶.

TAB. 1. PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA DOTYCZĄCE BEZPIECZEŃSTWA W KLASYCZNYCH NURTACH LIBERALIZMU

Nurt liberalizmu	Przedstawiciele	Poziom analizy i główne tezy dotyczące bezpieczeństwa
Liberalizm kompleksowy	Immanuel Kant	Poziom analizy: natura ludzka, państwo, system międzynarodowy Główne tezy: – naturalnym stanem między państwami jest walka, – stan ten można przewyciężyć wprowadzając wieczny pokój, – stan wiecznego pokoju uzależniony jest od warunków wstępnych (szczerłość w sferze polityki, zwiększenie udziału społeczeństwa w kontroli nad państwem, niezaciąganie długów na poczet wojny oraz niepopelnianie zbrodni wojennych) oraz końcowych (demokratyczne przemiany w państwach, rozwój wolnego handlu, utworzenie pokojowej federacji państw demokratycznych i wprowadzenie międzynarodowego prawa uniwersalnego).

⁶ Szerzej na temat koncepcji wiecznego pokoju: I. Kant, *O porządkach: To może być słuszne w teorii, ale nic nie jest warte w praktyce. Do wiecznego pokoju – projekt filozoficzny*, tłum. M. Żelazny, Comer, Toruń 1995.

Nurt liberalizmu	Przedstawiciele	Poziom analizy i główne tezy dotyczące bezpieczeństwa
Liberalizm instytucjonalny	John Locke	Poziom analizy: natura ludzka, jednostki Główne tezy: – naturalnym stanem między państwami jest pokój, – podstawowym podmiotem bezpieczeństwa jest jednostka ludzka i jej niezbywalne prawa do życia i wolności, – państwo powinno stać na straży praw i wolności, interesów oraz bezpieczeństwa obywateli, – warunkiem pokoju jest przestrzeganie prawa międzynarodowego przez państwa
Liberalizm ekonomiczny	Adam Smith	Poziom analizy: państwo Główne tezy: – wolny rynek i wolny handel są przyczyną współzależności i gwarantem pokoju, – wojna jest niepożądanym i nieopłacalnym stanem, stąd państwa liberalne dążą do rozwiązywania sporów na drodze pokojowej, – państwa są zobligowane do ochrony społeczeństwa przed zagrożeniami zewnętrznymi, obrony jednostek przed agresją ze strony innych członków społeczeństwa oraz utrzymania instytucji mieszczących się w obszarze dobra wspólnego (w tym infrastruktury niezbędnej dla bezpieczeństwa), – decydujące znaczenie dla pokoju i bezpieczeństwa ma gospodarka i kwestie społeczne, a nie siła militarna.
Liberalizm idealistyczny	Woodrow Wilson	Poziom analizy: system międzynarodowy Główne tezy: – przyczyną wojen są niedoskonałości wewnętrznych i międzynarodowych instytucji społecznych i niedemokratyczna natura polityki międzynarodowej, – pokój może być zapewniony poprzez jawność traktatów międzynarodowych, zniesienie barier gospodarczych, redukcję zbrojeń czy też prawo narodów do samostanowienia, – warunkiem pokojowego współistnienia narodów może być wyłącznie instytucja międzynarodowa, stojąca na straży suwerenności i nienaruszalności terytorialnej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Czapotowicz, *Teorie...*, op. cit.

Liberalizm instytucjonalny nawiązuje z kolei do poglądów Johna Locke'a. Locke nie zgadzał się z tym, że władca ma nieograniczone prawo do działania zgodnie z tym, co uzna za stosowne. Rola państwa i rządu powinna ograniczać się do obrony życia, wolności i majątku obywateli, czyli praw jednostki zagwarantowanych przez prawo boskie i ludzkie⁷. Podmiotem działań nie jest państwo, ale jednostka ludzka, której suwerenność wynika z naturalnego prawa do wolności, i która legitymizuje prawo państwa do sprawowania suwerenności w jej imieniu. Przekazanie władzy państwu odbywa się warunkowo, o ile stoi ono na straży praw i wolności. Władza jest państwu niezbędna w zakresie osiągnięcia racjonalnych celów politycznych, takich jak bezpieczeństwo praw obywateli. Mają oni prawo wymówić posłuszeństwo państwu, gdy nie realizuje ono ich interesów i ogranicza im prawa. Stan naturalny, jak twierdzi Locke, to stan pokoju, a nie wojny, która jest aktem agresji łamiącym naturalne prawa człowieka do życia i wolności. W swojej koncepcji zakłada jednakże jedyną legalną formę wojny, wojnę sprawiedliwą, którą można prowadzić przeciwko tym, którzy dopuszczają się aktu agresji. Państwa, pomimo że kierują się egoistycznymi motywami i własnymi interesami, powinny przestrzegać prawa międzynarodowego, które może być gwarantem bezpieczeństwa na arenie międzynarodowej⁸. Liberalizm instytucjonalny akceptuje koncepcję trójpodziału władzy Monteskiusza (władza prawodawcza, wykonawcza i sądownicza).

Liberalizm ekonomiczny, jako kolejny teoretyczny konstrukt liberalny, skupiał się przede wszystkim na analizie czynników warunkujących rozwój narodów. Głównym przedstawicielem tego nurtu był Adam Smith. Jego zdaniem bogaceniu się narodów sprzyja przede wszystkim całkowita wolność gospodarcza, wynikająca z praw natury. Wymiana handlowa przyczynia się do postępu, gdyż zachęca jednostki do wyťažonej pracy oraz pobudza do jej racjonalnego podziału⁹. Demokracje nie są pokojowe w same w sobie. Pokojowi sprzyja za to rozprzestrzenianie się działalności gospodarczej poza granice państwa. Ostatecznym celem działalności państwa jest dobrobyt i pomyślność społeczeństwa, do których osiągnięcia kieruje się inną logiką, niż dążenie do podboju innego państwa. Cel

⁷ D. Held, *Models of Democracy*, Polity Press & Stanford University Press, Stanford 1987, s. 51.

⁸ Szerzej na temat poglądów Locka: J. Locke, *Dwa traktaty o rządzie*, tłum. Z. Rau, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.

⁹ Szerzej: A. Smith, *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, t. 1, tłum. G. Wolf, Z. Sadowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1954, s. 9–24.

ten sprawia, że decydujące znaczenie ma gospodarka i kwestie społeczne, a nie siła militarna. Państwo ma do spełnienia trzy powinności: chronić społeczeństwo przed zagrożeniami zewnętrznymi, bronić jednostki przed agresją ze strony innych członków społeczeństwa, utrzymywać instytucje traktowane w kategoriach dobra wspólnego. Wolny rynek i wolny handel wpływają na tworzenie się współzależności na arenie międzynarodowej, która staje się główną przyczyną pokoju, podnosi bowiem koszty wojen, czyniąc ją nieopłacalną dla wszystkich uczestników. Konsekwencje społeczne i gospodarcze wojny, w tym zakłócenie równowagi ekonomicznej, powodują, że tworzy się szeroka koalicja interesów przeciwnych polityce wojennej¹⁰. Państwa liberalne dążą przez to do rozwiązywania sporów na drodze pokojowej.

Wreszcie **liberalizm idealistyczny** w swojej klasycznej formie wiąże się z Woodrowem Wilsonem. Nurt ten cechowało dążenie do zbudowania racjonalnego porządku politycznego, opartego na uniwersalnych zasadach moralnych (uniwersalizm). Idealiści nie podzielali poglądów racjonalistów, że przyczyna wojen tkwi w naturze ludzkiej. Ich zdaniem jej rzeczywistą przyczyną są niedoskonałości wewnętrznych i międzynarodowych instytucji społecznych. Wilson twierdził, że stosunki międzynarodowe będą bardziej pokojowe, jeżeli upodobnią się do stosunków wewnątrzpaństwowych. Utrzymywał, że koniecznym dopełnieniem porządku międzynarodowego jest utworzenie organizacji, która zagwarantuje nienaruszalność terytorialną i suwerenność polityczną wszystkich państw. Jego idea zmaterializowała się poprzez utworzenie Ligi Narodów¹¹. Podejście idealistyczne reprezentują też przedstawiciele Kościoła katolickiego. Papież Jan XXIII w encyklice *Pacem in Terris* pisał, że „(...) narody mają wobec siebie wzajemne prawa i obowiązki, i że dlatego stosunki między nimi winny się układać wedle zasad prawdy, sprawiedliwości, żywej solidarności duchowej i wolności. To samo prawo naturalne, które rządzi zasadami współżycia poszczególnych obywateli między sobą, powinno również kierować wzajemnymi stosunkami między państwami”¹². Jan

¹⁰ J.S. Levy, *The Causes of War. A Review of Theories and Evidence*, [w:] *Behavior, Society and Nuclear War*, t.1, P.E. Tetlock, et. Al. (red.), Oxford University Press, New York 1989, s. 261.

¹¹ Szerzej: J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 112.

¹² Jan XXIII, *O pokoju między wszystkimi narodami opartym na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności (Pacem in Terris)*, Paryż 1964, online:: <http://www.opoka.org.pl/>

XXIII proponował też utworzenie jakiejś powszechnej władzy publicznej, będącej wynikiem konsensusu wszystkich narodów.

We wszystkich koncepcjach idealistycznych pojawia się wątek, że warunkiem pokojowego współistnienia narodów może być instytucja międzynarodowa (rząd światowy), stojąca na straży suwerenności i nienaruszalności terytorialnej.

Z nurtem liberalnym związane są, powstałe w okresie międzywojennym i w pierwszych dekadach po II wojnie światowej, **tradycyjne teorie integracji**, do których zalicza się: funkcjonalizm, federalizm, transakcjonizm i neofunkcjonalizm. Podstawowe założenia poszczególnych teorii zestawiono w tabeli 2.

Twórcą **podejścia funkcjonalistycznego** był David Mitrany. W podejściu Mitrany'ego przebrzmiewa nuta instytucjonalizmu, bowiem zarówno on, jak i inni funkcjoniści zwracali szczególną uwagę na funkcje sprawowane przez instytucje rozumiane szerzej niż tylko formalne organizacje¹³. Mitrany uważał, że wspólnota polityczna, której głównym zadaniem jest zaspokojenie potrzeb ludzkich, jest sumą funkcji sprawowanych przez jej członków. Należy przez to przewyciężyć sprzeczności między lojalnością wobec państwa narodowego i jednością społeczności międzynarodowej. Związek między władzą i podległością a określonym terytorium ma być zastąpiony funkcjonalnym związkiem w poszczególnych dziedzinach ludzkiej działalności. Powstanie wspólnoty interesów spowoduje, że granice między państwami oraz ich suwerenność staną się nieistotne¹⁴. Funkcjonalistyczna organizacja międzynarodowa jest ostatnim stadium ewolucji suwerenności. Zaspokajałaby w największym stopniu indywidualne potrzeby ludzkie i przewyciężyła anarchię systemu międzynarodowego¹⁵. Integracja w ujęciu funkcjonalistów polega na przejściu od państwa naro-

biblioteka/ W/WP/jan_xxiii/encykliki/pacem_in_terrīs_11041963.html.

¹³ R.O. Keohane, *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984, s. 7–8.

¹⁴ D. Mitrany, *A Working Peace System*, Quadrangle Books, Chicago 1966, s. 28. Zob. także: P. Taylor, *Functionalism. The Theory of David Mitrany*, [w:] *Frameworks of International co-operation*, A.J.R. Groom, P. Taylor (red.), Pinter Publisher, London 1990, s. 126; J. Czaputowicz, *Teorie...*, op. cit., s. 117–118.

¹⁵ D. Mitrany, *The Progress of International Government*, Allen and Unwin, London 1933; omówienie koncepcji: J.M. Hobson, *The State of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 2000, s. 81–89.

dowego, społeczeństwa międzynarodowego do społeczeństwa światowego, rządzonego zgodnie z zasadami racjonalnej funkcjonalności¹⁶.

Kolejną koncepcją jest **federalizm**. Oznacza on umowę w zakresie podziału władzy i kompetencji. Federacja jest elementem formy państwa, natomiast federalizm – formą organizacji państwa, w szczególności podziału władz i zorganizowania procesu decyzyjnego¹⁷. Oznacza on więc ideologię, która zakłada nadrzędność jednostki wobec państwa, federacja określa z kolei zasadę organizacji państwa. W ramach federalizmu można wyodrębnić trzy nurty: radykalny, umiarkowany oraz zachowawczy. Pierwszy domaga się zniesienia państwa, jako formy zniewolenia jednostki. Drugi postuluje zniesienie państwa, ale toleruje funkcjonowanie narodu. Trzeci natomiast, bliski pluralizmowi, proponuje powstanie społeczności międzynarodowej z zachowaniem państw i narodów¹⁸. Cechą wspólną tego nurtu jest przyjęcie założenia, że federacja to najlepsza forma integracji zarówno regionalnej, jak i globalnej.

TAB. 2. PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA KLASYCZNYCH TEORII INTEGRACJI

Teoria	Przedstawiciele	Mechanizm integracji i główne tezy
Funkcjonalizm	David Mitrany	Mechanizm integracji: społeczeństwo światowe rządzone zgodnie z zasadami racjonalnej funkcjonalności Główne tezy: – wspólnota polityczna jest sumą funkcji sprawowanych przez jej członków, – integracja dokonuje się poprzez stopniowy transfer zadań, środków i kompetencji, a nie poprzez umowy formalne, – powstanie wspólnoty interesów spowoduje, że granice między państwami oraz ich suwerenność staną się nieistotne.

¹⁶ C. Pentland, *International Theory and European Integration*, Faber and Faber, London 1975, s. 121.

¹⁷ W. Bokajło, *Teorie i rozwój federalizmu – pojęcia i zasady*, [w:] *Federalizm. Teorie i zasady*, W. Bokajło (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998, s. 71–72.

¹⁸ M. Forsyth, *The Political Theory of Federalism. The Relevance of Classical Approaches*, [w:] *Federalizing Europe? The Costs, Benefits, and Preconditions of Federal Political Systems*, J.J. Hesse, V. Writh (red.), Oxford University Press, Oxford 1996, s. 33–35.

Teoria	Przedstawiciele	Mechanizm integracji i główne tezy
Federalizm	Richard Coudenhoe Kalergi Alberto Spinelli	Mechanizm integracji: utworzenie federacji i likwidacja państw narodowych Główne tezy: – zakłada nadrzędność jednostki wobec państwa, – integracja jest aktem politycznym, dokonującym się poprzez zawiązanie federacji, – zniesienie państw i utworzenie narodu europejskiego ma zapobiec nacjonalizmom i wojnom.
Transakcjonizm	Karl Deutsch	Mechanizm integracji: utworzenie wspólnoty bezpieczeństwa między państwami danego regionu Główne tezy: – integracja ma na celu osiągnięcie bezpieczeństwa danego regionu przez zmniejszenie możliwości użycia siły, – części składowe wspólnoty bezpieczeństwa (państwa narodowe) zachowają swoją podmiotowość, – istotą działalności wspólnoty będą porozumienia w zakresie rozwiązywania wspólnych problemów społecznych na drodze pokojowej zmiany.
Neofunkcjonalizm	Ernst Hass	Mechanizm integracji: utworzenie federacji w oparciu o państwa narodowe Główne tezy: – łączy w sobie elementy funkcjonalizmu i federalizmu, – grupy społeczne przenoszą lojalność na instytucje ponadnarodowe i „utransnarodawiają” formy instytucjonalne, – we wspólnocie funkcjonują różnego rodzaju agencje ukierunkowane na realizację konkretnych zadań.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Czaputowicz, *Teorie...*, op. cit.

Transakcjonizm należy z kolei do wczesnych teorii integracji wyrosłych na gruncie behawioryzmu. Jego czołowym przedstawicielem jest Karl Deutsch. Analizując częstotliwość wewnątrz- i międzygrupowych transakcji, doszedł on do wniosku, że potencjał integracyjny rośnie wraz

ze wzrostem międzynarodowych transakcji¹⁹. Transakcjoniści akceptują suwerenne państwa jako podstawę systemu międzynarodowego oraz świadome oddzielenie teorii od praktyki. Ich zdaniem integracja ma na celu osiągnięcie bezpieczeństwa danego regionu przez zmniejszenie możliwości użycia siły. Z kolei warunkiem integracji jest osiągnięcie wewnątrz granic poczucia wspólnoty i rozpowszechnienie dobrych praktyk społecznych. Części składowe wspólnoty bezpieczeństwa zachowują przez to swoją podmiotowość. Integracja zdaniem Deutscha następuje na wskutek działań zamierzających do utworzenia wspólnoty bezpieczeństwa między państwami danego regionu oraz porozumienia w zakresie rozwiązywania powszechnych problemów społecznych na drodze pokojowej zmiany. Pluralistyczne wspólnoty bezpieczeństwa są trwalsze niż zjednoczone jedynie na drodze formalnej²⁰. Transakcjonizm uznaje ponadto, że po raz pierwszy w historii integracja nie musi być wynikiem podboju wojskowego lub związku politycznego o charakterze federalnym, lecz jej tworzenie może odbywać się na zupełnie innych zasadach. Natomiast czynnikiem, który pozwolił na przekroczenie barier ekonomicznych państw narodowych i ułatwił integrację, stał się rozwój technologiczny²¹.

Wreszcie **neofunkcjonalizm** – teoria, która powstała w latach 50. ubiegłego wieku w USA. Łączy on w sobie elementy funkcjonalizmu i federalizmu. Uznaje znaczenie przywództwa państwowego i procesu politycznego w integracji oraz zakłada rozwój wspólnoty politycznej o strukturze federalnej²². Ernst Hass, będący głównym przedstawicielem tego nurtu, zauważa, że integracja dokonuje się w wyniku przesunięcia politycznej aktywności aktorów w kierunku nowego centrum. Grupy społeczne nie tylko przenoszą lojalność na instytucje ponadnarodowe, ale również „utransnaradawiają” formy instytucjonalne, czego przykładem jest wspólnota europejska, która zdaniem Hassa jest pierwszym krokiem do

¹⁹ K.W. Deutsch, *The Analysis of International Relations*, Englewood Cliffs 1971, s. 158. Zob. także: S. Konopacki, *Komunikacyjna teoria integracji Karla Deutscha*, „Studia Europejskie”, 1998, nr 1 (5), s. 37–46.

²⁰ J. Czaputowicz, *Teorie...*, op. cit., s. 122–123.

²¹ K.W. Deutsch, *Nationalism and its Alternatives*, Knopf, New York 1969, s. 190.

²² E.B. Haas, *International Integration. The European and the Universal Process*, [w:] E.B. Haas, *International Political Communities*, Doubleday, New York 1966, s. 94.

stworzenia światowej federacji, posiadającej nieokreśloną liczbę różnego rodzaju agencji ukierunkowanych na realizację konkretnych zadań²³.

WSPÓŁCZESNY LIBERALIZM

We współczesnych rozważaniach o bezpieczeństwie nurt liberalny odgrywa ważną i istotną rolę, jakkolwiek nie przedstawia spójnej koncepcji. Analizując liberalizm współczesny, nie sposób jednak pominąć trzech konstruktów teoretycznych, mających istotny wpływ na sposób postrzegania bezpieczeństwa. Są to pozytywistyczne w swoich założeniach ontologicznych teorie racjonalnego wyboru, teorie demokratycznego bezpieczeństwa oraz bezpieczeństwa zbiorowego.

Teorie racjonalnego wyboru oparte zostały o paradygmat pozytywistyczny, który na potrzeby analizy stosunków międzynarodowych sformułowany został w latach 50. ubiegłego wieku. Przypisuje się mu trzy cechy: 1) istnieje określony zbiór możliwych rezultatów oraz zbiór prowadzących do nich możliwych działań; 2) uczestnicy są w stanie uporządkować swoje preferencje dotyczące tych rezultatów; 3) aktorzy wybierają między alternatywnymi działaniami, dążąc do maksymalizacji oczekiwanych rezultatów²⁴. Teorie racjonalnego wyboru wykorzystuje się do analizy polityki zagranicznej (głównie wpływu polityki wewnętrznej na politykę zagraniczną państwa), również pod kątem bezpieczeństwa. W obszarze tym pojawiają się trzy pola badawcze: polityka wewnętrzna, teorie średniego zasięgu oraz komparatywna polityka zagraniczna²⁵.

Spśród tej grupy teorii najbardziej znanym jest **biurokratyczny model polityki zagranicznej**. W modelu tym państwo jest postrzegane jako główny podmiot w systemie międzynarodowym. Nie jest to jednak monolityczny aktor na arenie międzynarodowej. Państwo to zbiór różnych instytucji walczących ze sobą o zwiększenie sfery wpływów, poziomu ich finansowania czy rozbudowę wewnętrznej struktury. Potrzeby, dążenia i aktywność państw są kształtowane zarówno przez środowisko mię-

²³ E.B. Haas, *The Study of Regional Integration. Reflections on the Joy and Anguish Of Pre-theorizing*, [w:] *Regional Integration. Theory and Research*, L.N. Lindberg, S.A. Scheingold (red.), Harvard University Press, Cambridge 1971, s. 6.

²⁴ W.H. Riker, *The Ferment of the 1950s and the Development of Rational Choice Theory*, [w:] *Contemporary Empirical Political Theory*, K.R. Monroe (red.), University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London 1997, s. 195.

²⁵ S. Smith, *Theories of Foreign Policy. A Historical Overview*, "Review of International Studies", t. 12, 1986, nr 1, s. 13–29.

dzynarodowe, jak i uwarunkowania wewnętrzne. Istnieją różne interesy, różne problemy międzynarodowe i odmienne koncepcje bezpieczeństwa. Działania rządu są wynikiem swoistej gry biurokratycznej. Jej uczestnikami w zakresie polityki bezpieczeństwa są prezydent, premier, politycy oraz szefowie instytucji bezpieczeństwa i resortów odpowiedzialnych za budżet. Władza polityczna jest zatem rozproszona między różne instytucje, a poszczególni aktorzy zajmują stanowiska w zależności od pozycji w strukturze organizacyjnej i zakresu odpowiedzialności, które determinują sposób postrzegania przez nich poszczególnych spraw. Zagrożenie bezpieczeństwa jest bowiem inaczej widziane przez polityka, żołnierza czy pracownika wywiadu. Uczestnicy gry starają się tak organizować działania, aby ich efekty były dla nich korzystne²⁶. Model biurokratyczny, podobnie zresztą jak inne teorie racjonalnego wyboru, opiera się na założeniu sensowności decyzji podejmowanych przez uczestników gry biurokratycznej. Niemniej jednak w przypadku bezpieczeństwa, obok interesów związanych z bezpieczeństwem narodowym stanowiących podstawę wyboru, mogą pojawiać się interesy organizacyjne instytucji czy grup zawodowych (urzędnicy, żołnierze), interesy polityczne łączące się z poparciem społecznym dla różnych rodzajów polityki czy chociażby interesy jednostkowe związane np. z karierą zawodową. Może to wpływać na dokonywane wybory, przez co trudno w pełni zgodzić się z tezą o ich pełnej racjonalności.

Wśród liberalnych koncepcji zapewnienia bezpieczeństwa na szczególną uwagę zasługują: neokantowska teoria demokratycznego pokoju oraz teoria bezpieczeństwa zbiorowego.

Podstawowe założenie **teorii demokratycznego pokoju** można sprowadzić do tezy, że państwa demokratyczne nie prowadzą ze sobą wojen. Powyższą tezę postawił po raz pierwszy Michael Doyle w artykule zamieszczonym w „Philosophy and Public Affairs”²⁷. Dowodził w nim, że liberalizm inaczej traktuje społeczeństwa liberalne niż nieliberalne. Wśród społeczeństw liberalnych wytworzyła się pewna podstawa współpracy, która sprawia, że nie zdarzyło się jeszcze, aby państwa te prowadziły między sobą wojny²⁸.

²⁶ Zob.: G.T. Allison, M.H. Halperin, *Bureaucratic Politics. A Paradigm*, „World Politics”, t. 24, 1972; G.T. Allison, *Essence of Decisions. Explaining the Cuban Missile Crisis*, Little, Brown, Boston 1971; J. Czaputowicz, *Teorie...*, op. cit., s. 130–131.

²⁷ M. Doyle, *Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs*, „Philosophy and Public Affairs”, vol. 12, 1983, nr 3, s. 205–235.

²⁸ C. Navari, *Liberalizm*, [w:] *Studia bezpieczeństwa*, P.D. Williams (red.), tłum. W. Nowicki, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 36.

Na uzasadnienie tej tezy przytaczane są przez liberałów dwa zasadnicze argumenty – instytucjonalny i normatywny. Argument instytucjonalny wynika z pierwszego warunku trwałego pokoju Kanta, zgodnie z którym ustrój w każdym państwie powinien być republikański, tzn. taki, który zapewnia wolność i równość wszystkich obywateli. Obywatele, nie chcąc narażać swego życia na niebezpieczeństwo i poniesienie kosztów wojny, zajmują stanowisko niechętnie działaniom zbrojnym. Wojna jest przedsięwzięciem ryzykownym, jej wynik może wpłynąć na zmianę nastrojów społecznych w okresie wyborczym, dlatego politycy będą jej za wszelką cenę unikać. Argument normatywny wynika z drugiego warunku trwałego pokoju Kanta, jakim jest utworzenie federacji państw demokratycznych. Demokratyczne wartości, kultura, normy, standardy zachowania i zasady pokojowego rozwiązywania sporów wewnątrz państw przenoszone są na sferę stosunków międzynarodowych. Państwa demokratyczne zachowują się w relacjach ze sobą inaczej niż w relacjach z państwami niedemokratycznymi. Nastawione są pokojowo, pozytywnie postrzegają inne demokracje, a w sytuacjach kryzysowych opowiadają się za negocjacjami i utrzymaniem *status quo*²⁹.

Sytuacja wewnętrzna może skłaniać władze i elity polityczne do zainicjowania wojny (np. w celu zwiększenia spójności społeczeństwa czy wzmocnienia własnej pozycji). Zachowania przywódców w takiej sytuacji wyjaśniane są trojako: 1) zachowują się oni nieracjonalnie, ponieważ różne uprzedzenia prowadzą ich do lekceważenia kosztów wojen; 2) czerpią osobiste korzyści z wojny, nie ponosząc jej bezpośrednich kosztów; 3) przywódcy mogą opowiedzieć się za wojną w wyniku kalkulacji ryzyka i kosztów wojny³⁰.

Jak twierdzą liberałowie państwa autorytarne i dyktatury są bardziej agresywne niż państwa demokratyczne, bowiem nie funkcjonują w nich ograniczenia instytucjonalne i normatywne. Państwa demokratyczne, zagrożone przez sam fakt sąsiedztwa z państwami niedemokratycznymi, mogą i powinny żądać, aby inne państwa wprowadziły ustrój demokratyczny. W koncepcji tej dopuszcza się możliwość prowadzenia legalnych wojen z państwami niedemokratycznymi w celu zapewnienia bezpieczeństwa w środowisku międzynarodowym³¹.

²⁹ J. Czaputowicz, *Teorie...*, op. cit., s. 132–133.

³⁰ J.D. Fearon, *Rationalist Explanation of War*, "International Organization", t. 49, 1995, nr 3, s. 379–414.

³¹ J. Czaputowicz, *Teorie...*, op. cit., s. 134.

W chwili obecnej teoria demokratycznego pokoju rozwija się w dwóch wariantach: monadycznym i diadycznym. W pierwszym wariantcie uznaje się, że państwa demokratyczne ze swej natury są pokojowe, w każdym razie bardziej pokojowe niż niedemokratyczne. Z kolei w drugim – diadycznym, nie zakłada się bezwzględnej pokojowości państw demokratycznych, lecz przyjmuje się, że rezygnują z użycia siły wobec innych demokracji³².

W liberalnym nurcie rozwinęła się także kolejna teoria – **teoria bezpieczeństwa zbiorowego**. Idea takiego typu bezpieczeństwa narodziła się pod koniec I wojny światowej. Wpływ na jej powstanie miały wyniszczające działania zbrojne pomiędzy europejskimi mocarstwami. Idea ta została urzeczywistniona w czerwcu 1919 roku poprzez powołanie na mocy traktatu wersalskiego Ligi Narodów, która nie wytrzymała jednak próby czasu. Bezpieczeństwo zbiorowe traktowane jest obecnie jako system polityczno-prawny mający na celu utrwalenie pokoju przez ustanowienie zakazu agresji i obowiązku pokojowego rozstrzygnięcia sporów międzynarodowych³³.

Model bezpieczeństwa zbiorowego odnosi się do współpracy państw na zasadach solidarności i wzajemności. Jego celem jest utrzymanie pokoju, zapobieganie i usuwanie zagrożenia, a także likwidacja agresji. To szczególna forma bezpieczeństwa, która opiera się na zobowiązaniu państw do wystąpienia przeciwko agresorowi w celu obrony ofiary³⁴.

O skuteczności systemu zbiorowego decydują trzy warunki³⁵:

1. struktura systemu międzynarodowego, a dokładniej rozkład sił (państwa zobligowane do współdziałania w zakresie bezpieczeństwa nie mogą posiadać w systemie zdecydowanie większego potencjału od pozostałych, potencjały powinny być w miarę możliwości równoważne);
2. koszty zmiany istniejącego stanu przez państwa rewizjonistyczne (koszty potencjalnego agresora winny być wyższe niż przewidywane korzyści);
3. poczucie międzynarodowej solidarności (państwa powinny wyznaczać te same wartości dotyczące wzajemnego bezpieczeństwa, godzić

³² Szerzej: C. Navari, *Liberalizm...*, op. cit., s. 37–38; J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 140–141.

³³ Hasło „bezpieczeństwo zbiorowe”, online: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3876793/bezpieczenstwo-zbiorowe.html> (dostęp: 20.07.2014).

³⁴ J. Czaputowicz, *System czy nieład? Bezpieczeństwo międzynarodowe u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 65–73.

³⁵ Zob.: I.L. Claude Jr, *Power and International Relations*, Random House, New York 1962; J. Czaputowicz, *Teorie...*, op. cit., s. 137.

interes własny z warunkiem międzynarodowej stabilności, a nawet podporządkować go wymaganiom systemu).

System ten wymaga istnienia posiadającej legitymizację prawną międzynarodowej organizacji, która by go autoryzowała i dbała o przestrzeganie obowiązujących w nim zasad³⁶. Państwa tworzą zatem zinstytucjonalizowane formy działania, które następnie umożliwiają sprawne podejmowanie decyzji politycznych i wojskowych. Interesy poszczególnych państw będących członkami systemu bezpieczeństwa zbiorowego są bezpośrednio identyfikowane z ich bezpieczeństwem. Państwa będące członkami systemu akceptują zasady, metody i środki wspólnego działania na rzecz utrzymania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, uznają zasady, normy i reguły, nakazujące powstrzymywanie się od działań zagrażających innym, które składają się na obowiązujący wszystkich reżim bezpieczeństwa.

Zalety bezpieczeństwa zbiorowego wynikają głównie z tego, że potęga zgromadzona według zasady wszyscy przeciw jednemu jest większa niż w systemie równowagi sił. Umożliwia to, zdaniem J. Czaputowicza, skuteczniejsze egzekwowanie sankcji i zniechęca potencjalnego agresora do podejmowania działań. System ten pogłębia współzależności i przyczynia się do stabilizacji systemu międzynarodowego³⁷.

TAB. 3. PORÓWNANIE SYSTEMÓW BEZPIECZEŃSTWA ZBIOROWEGO I ZBIOROWEJ OBRONY

Kryterium	Bezpieczeństwo zbiorowe	Zbiorowa obrona
Pochodzenie zagrożenia	wewnętrzne, potencjalny agresor niezidentyfikowany	zewnątrzne, potencjalny agresor zidentyfikowany
Charakter systemu	uniwersalny, inkluzywny	ograniczony, ekskluzywny
Instytucjonalizacja	konieczna	niekonieczna
Funkcje	– rozwiązywanie konfliktów – dyplomacja prewencyjna – operacje pokojowe – interwencje humanitarne	– środki militarne – środki polityczne – środki ekonomiczne
Przykłady instytucji	ONZ, KBWE/OBWE	NATO

Źródło: J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 149.

³⁶ I.L. Claude Jr., *The New International Security Order. Changing Concepts*, "Naval War College Review", t. 47, 1994, nr 1, s. 9–17.

³⁷ J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., s. 143.

Systemu bezpieczeństwa zbiorowego nie można utożsamiać z systemem obrony zbiorowej (porównanie systemów zestawiono w tabeli 3). Różnice dotyczą czterech zasadniczych kwestii³⁸:

1. pochodzenia zagrożenia (system obrony zbiorowej ukierunkowany jest na zewnątrz, czyli zabezpiecza przed zagrożeniem zewnętrznym, z kolei system bezpieczeństwa zbiorowego – do wewnątrz, czyli chroni przed ewentualną agresją państw wchodzących w skład systemu),
2. uniwersalności systemu (bezpieczeństwo zbiorowe opiera się na zasadzie powszechności i otwartości, a obrona zbiorowa jest z reguły ograniczona, zamknięta),
3. instytucjonalizacji (bezpieczeństwo zbiorowe wymaga bezwzględnie istnienia międzynarodowej instytucji posiadającej legitymizację prawną, obrona zbiorowa nie wymaga instytucjonalizacji, jakkolwiek jej nie wyklucza),
4. funkcji (bezpieczeństwo zbiorowe obejmuje głównie pokojowe formy rozwiązywania sporów, a obrona zbiorowa – polityczno-militarne środki obrony przed agresją).

RYC. 2. BEZPIECZEŃSTWO Z PERSPEKTYWY WSPÓŁCZESNYCH NURTÓW LIBERALNYCH

Liberalizm handlowy	Liberalizm społeczny	Neoliberalizm/Liberalizm instytucjonalny
▼ ▼ ▼ BEZPIECZEŃSTWO		
– handel zasadniczo zmienia sposób postrzegania przez państwa interesów narodowych i tym samym przyczynia się do budowania pokoju, – państwa mogą zwiększać swoją potęgę nie przez rozwój militarny, ale dzięki ożywieniu wymiany handlowej.	– kontakty międzyludzkie w stosunkach międzynarodowych sprzyjają wzajemnemu zrozumieniu się społeczeństw, – kontakty te nie służą budowaniu obrazu potencjalnego wroga i tym samym przyczyniają się do ograniczenia konfliktów zbrojnych.	– instytucje międzynarodowe, otwartość, współpraca i wymiana informacji między państwami przyczyniają się do łagodzenia dylematów bezpieczeństwa i budowania pokoju.

³⁸ Szerzej: ibidem, s. 147–148.

Wspólne tezy:

- przyczyny wojen i determinanty pokoju można rozpatrywać z trzech perspektyw: jednostki, państwa, systemu międzynarodowego,
- zagrożeniem na poziomie jednostek jest ingerencja państwa w naturalny porządek w stosunkach wewnętrznych, z kolei warunkiem pokoju są: gwarancja praw i wolności, swoboda handlu i umacnianie współzależności,
- zagrożeniami na poziomie państwa są ustrój autorytarny i brak kontroli społecznej w zakresie polityki zagranicznej, z kolei warunkiem pokoju są: wrażliwość elit rządzących na opinię publiczną, samostanowienie narodów i rozwój demokracji,
- zagrożeniami na poziomie międzynarodowym są anarchia i dostosowanie się do zasady równowagi sił, z kolei warunkiem pokoju jest: utworzenie systemu bezpieczeństwa zbiorowego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo...*, op. cit., Warszawa 2012.

Współcześnie dominują trzy nurty liberalne odnoszące się do kwestii bezpieczeństwa w sferze stosunków międzynarodowych. Mowa tu o: liberalizmie handlowym (ekonomicznym), liberalizmie społecznym oraz neoliberalizmie (głównie liberalizmie instytucjonalnym). Ich podstawowe założenia zaprezentowano na rycinie 2., jakkolwiek warto nieco szerzej przyjrzeć się ich podstawowym założeniom, bowiem stanowią one podstawę współczesnego podejścia do koncepcji bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego.

Liberalizm handlowy odwołuje się do koncepcji Adama Smitha, który wierzył w wolny rynek i oddziaływanie jego „niewidzialnej ręki”. System gospodarczy powinien uznawać prawa własności, a decyzje ekonomiczne powinny być wynikiem oddziaływania popytu i podaży i być wolne od kontroli biurokratycznej. Liberalizm handlowy podkreśla znaczenie współzależności ekonomicznej państw w stosunkach międzynarodowych. Indywidualne i zbiorowe zachowania państw są efektem bodźców rynkowych wywieranych na krajowe i międzynarodowe podmioty gospodarcze. Nawiązując do problematyki bezpieczeństwa, przedstawiciele liberalizmu handlowego głoszą tezę, że handel zmienia sposób postrzegania przez państwa interesów narodowych i w ten sposób przyczynia się do pokoju. Państwa mogą zwiększać swoją potęgę nie przez rozwój militarny, ale dzięki ożywieniu wymiany handlowej. Rozwój gospodarczy może odbywać się wyłącznie w ramach otwartego systemu ekonomicznego, możliwego do wprowadzenia w warunkach pokoju, przez co zmniejsza się znaczenie wojen w polityce międzynarodowej.

Liberalizm społeczny łączy postępowanie państwa z różnymi koncepcjami porządku społeczno-gospodarczego, politycznego czy kulturowego. Zgodnie z jego założeniami preferencje państwowe wynikają bezpośrednio z tożsamości społecznej. Tożsamość i wartości społeczne są podstawowymi czynnikami kształtującymi preferencje państwa. Wpływają na możliwość podjęcia przez państwa współpracy lub też wystąpienia między nimi konfliktu na arenie międzynarodowej. Ponadto tożsamość wpływa na wewnętrzną legitymizację polityki zagranicznej państwa. Zdaniem przedstawicieli **liberalizmu społecznego** kontakty międzyludzkie przez granice państw sprzyjają wzajemnemu rozumieniu się społeczeństw. Utrudnia to budowanie obrazu potencjalnego wroga i tym samym przyczynia się do ograniczenia konfliktów zbrojnych.

Neoliberalizm nie jest koncepcją jednolitą, a w jej ramach wymienia się z reguły cztery nurty: liberalizm socjologiczny, handlowy, współzależności i instytucjonalny. Z perspektywy bezpieczeństwa istotnym nurtem wydaje się nurt określany mianem **liberalizmu instytucjonalnego**. Neoliberalny instytucjonalizm wyłonił się w latach 70. ubiegłego wieku, a jego głównym reprezentantem jest Robert Keohane. Przedstawiciele tego nurtu w swojej koncepcji nawiązują ściśle do realizmu, przyjmując, że państwa są głównymi aktorami systemu międzynarodowego, który jest anarchiczny, przez co ich siła odgrywa na arenie międzynarodowej istotną rolę, dając jednym państwom przewagę nad innymi. Państwa nie są jednak unitarne, jak utrzymują realisci, a wpływ na politykę zagraniczną mają także niepaństwowi uczestnicy stosunków międzynarodowych, w tym organizacje międzynarodowe, przedsiębiorstwa przemysłowe i organizacje pozarządowe. Przedstawiciele tego nurtu głoszą tezę, że instytucje międzynarodowe, otwartość, współpraca międzynarodowa i wymiana informacji między państwami przyczyniają się do łagodzenia dylematów bezpieczeństwa i budowania pokoju.

Dla liberałów istotnym narzędziem bezpieczeństwa staje się współzależność państw, zarówno w sferze gospodarczej, jak i społeczno-kulturowej. Ich zdaniem grupy społeczne utrzymujące stosunki transnarodowe i przedsiębiorstwa eksportujące towary wywierają presję na rządy, by prowadziły politykę pokojową. Liberałowie uważają również, że potęga militarna jest kosztownym i nieskutecznym narzędziem prowadzenia przez państwa polityki i w przeciwieństwie do realistów cenią sobie znaczenie potęgi miękkiej (*soft power*), która pozwala na załatwianie sporów metodami pokojowymi. Dużą wagę przywiązują również do roli organiza-

cji międzynarodowych, pozarządowych, opinii publicznej i mediów. Ich zdaniem łączne oddziaływanie współzależności, demokracji i instytucji przyczynia się do zapewniania pokoju.

Edward Haliżak, oceniając założenia współczesnego liberalizmu, głównie w jego postaci neoliberalnej, uważa, że „(...) demokratyczne systemy polityczne i gospodarka rynkowa państw wymuszają współpracę międzynarodową, pokój i rozwój, gdyż poprzez charakterystyczną dla tych systemów otwartość i przejrzystość eliminują poczucie zagrożenia i dylematy bezpieczeństwa”. Ten fakt z kolei „sprzyja pozytywnej percepcji rzeczywistości międzynarodowej”. Można zgodzić się z powyższą tezą, ale pod warunkiem, że wszystkie kraje w międzynarodowym systemie bezpieczeństwa uznają zasady liberalno-demokratycznego sposobu uprawiania polityki i podejmowania różnych działań w sferze stosunków międzynarodowych.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Postulaty zgłaszane przez liberałów, poniekąd słuszne i zgodne z humanistyczną wizją świata, w zderzeniu z rzeczywistością pozostają często konstruktami idealistycznymi, a czasami wręcz utopijnymi. Idealizm nie przewycięża też jednostronności ontologicznej i epistemologicznej w badaniach nad bezpieczeństwem, opierając się na paradygmacie pozytywistycznym.

Niemniej jednak liberalizm to nurt, który zmienił sposób podejścia do podmiotowego wymiaru bezpieczeństwa. Liberałowie uznają bowiem, że nie tylko państwa są podmiotami bezpieczeństwa na arenie międzynarodowej, ale taki charakter mają również organizacje międzynarodowe, przedsiębiorstwa przemysłowe i organizacje pozarządowe. Ponadto przedstawiciele tego nurtu zwracają uwagę na podmioty bezpieczeństwa wewnątrz struktury państwa, w tym na człowieka jako jednostkę i wszystkie grupy społeczne, włączając całe społeczeństwo.

Liberalizm zwraca uwagę na pierwiastki istotne dla oświeceniowej i humanistycznej wizji świata. W nim należy przez to szukać genezy bezpieczeństwa personalnego. W podejściu do kwestii bezpieczeństwa cechuje go jednak, i to stosunkowo często, formalizm i zawężanie pól badawczych, utrudniające badanie bezpieczeństwa chociażby z perspektywy podmiotu, jakim jest człowiek.

Niemniej jednak w naukach o bezpieczeństwie warto sięgać po teorie liberalne, chociażby w celu przeprowadzenia badań porównawczych,

poszukując w nich inspiracji do tworzenia paradygmatów i modeli bezpieczeństwa ułatwiających zrozumienie jego istoty, i badania zgodne z postulatami metodologicznymi.

BIBLIOGRAFIA:

1. Allison G.T., *Essence of Decision. Explaining the Cuban Missile Crisis*, Little, Brown, Boston 1971.
2. Allison G.T., Halperin M.H., *Bureaucratic Politics. A Paradigm*, "World Politics", t. 24, 1972.
3. Bokajło W., *Teorie i rozwój federalizmu – pojęcia i zasady*, [w:] *Federalizm. Teorie i zasady*, W. Bokajło (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998.
4. Claude I.L. Jr., *Power and International Relations*, Random House, New York 1962.
5. Claude I.L. Jr., *The New International Security Order. Changing Concepts*, "Naval War College Review", t. 47, 1994, nr 1.
6. Czaputowicz J., *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
7. Czaputowicz J., *Mapa współczesnego liberalizmu: neoliberalny instytucjonalizm, nowy liberalizm, liberalny internacjonalizm*, [w:] *Liberalizm i neoliberalizm w nauce o stosunkach międzynarodowych. Teoretyczny pluralizm*, E. Halizak, R. Ożarowki, A. Wróbel (red.), Rambler, Warszawa 2016.
8. Czaputowicz J., *System czy nieład? Bezpieczeństwo międzynarodowe u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.
9. Czaputowicz J., *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
10. Deutsch K.W., *Nationalism and its Alternatives*, Alfred A. Knopf, New York 1969.
11. Deutsch K.W., *The Analysis of International Relations*, Englewood Cliffs 1971.
12. Doyle M., *Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs*, "Philosophy and Public Affairs", t. 12, 1983, nr 3.
13. Dune T., *Liberalism*, [w:] *The Globalization of World Politics*, J. Baylis, S. Smith (red.), wyd. 3, Oxford University Press, Oxford – New York 2005.
14. *Encyklopedia PWN*, online: <https://encyklopedia.pwn.pl> (dostęp: 20.07.2014 i 15.02.2018).
15. Fearon J.D., *Rationalist Explanation of War*, "International Organization", t. 49, 1995, nr 3.

16. Forsyth M., *The Political Theory of Federalism. The Relevance of Classical Approaches*, [w:] *Federalizing Europe? The Costs, Benefits, and Preconditions of Federal Political Systems*, J.J. Hesse, V. Wirth (red.), Oxford University Press, Oxford 1996.
17. Gray J., *Liberalism*, University of Minnesota Press, Mineapolis 1986, s. 10.
18. Haas E.B., *International Integration. The European and the Universal Process*, [w:] E. B. Haas, *International Political Communities*, Doubleday, New York 1966.
19. Haas E.B., *The Study of Regional Integration. Reflections on the Joy and Anguish Of Pretheorizing*, [w:] *Regional Integration. Theory and Research*, L.N. Lindberg, S.A. Scheingold (red.), Harvard University Press, Cambridge 1971.
20. Held D., *Models of Democracy*, Polity Press & Stanford University Press, Stanford 1987.
21. Hobson J.M., *The State of International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge 2000.
22. Jan XXIII, *O pokoju między wszystkimi narodami opartym na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności (Pacem in Terris)*, Paryż 1964, online: http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_xxiii/encykliki/pacem_in_terris_11041963.html.
23. Kant I., : *O porzeczadle: To może być słuszne w teorii, ale nic nie jest warte w praktyce. Do wiecznego pokoju – projekt filozoficzny*, tłum. M. Żelazny, Comer, Toruń 1995.
24. Keohane R.O., *After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984.
25. Konopacki S., *Komunikacyjna teoria integracji Karla Deutscha*, „Studia Europejskie”, 1998, nr 1(5).
26. Levy J.S., *The Causes of War. A Review of Theories and Evidence*, [w:] *Behavior, Society and Nuclear War*, t.1, P. E. Tetlock, et. Al. (red.), Oxford University Press, New York 1989.
27. Locke J., *Dwa traktaty o rządzie*, tłum. Z. Rau, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.
28. Mitrany D., *A Working Peace System*, Quadrangle Books, Chicago 1966.
29. Mitrany D., *The Progress of International Government*, Allen and Unwin, London 1933.
30. Navari C., *Liberalizm*, [w:] *Studia bezpieczeństwa*, P.D. Williams (red.), tłum. W. Nowicki, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.

31. Pentland C., *International Theory and European Integration*, Faber and Faber, London 1975.
32. Riker W.H., *The Ferment of the 1950s and the Development of Rational Choice Theory*, [w:] *Contemporary Empirical Political Theory*, K.R. Monroe (red.), University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London 1997.
33. Rosecrance R., *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World*, Basic Books, New York 1986.
34. Rousseau D.L., Walker T.C., *Liberalism*, [w:] *The Routledge Handbook of Security Studies*, M.D. Cavelty, V. Mauer (red.), Routledge, London – New York 2010.
35. *Słownik politologii*, B. Walicka (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
36. Smith A., *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów*, t. 1, tłum. G. Wolf, Z. Sadowski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1954.
37. Smith S., *Theories of Foreign Policy. A Historical Overview*, “Review of International Studies”, t. 12, 1986, nr 1.
38. Szyborski W., *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Wydawnictwo Wers, Bydgoszcz 2006.
39. Taylor P., *Functionalism. The Theory of David Mitrany*, [w:] *Frameworks of International co-operation*, A.J.R. Groom, P. Taylor (red.), Pinter Publisher, London 1990.
40. Terenowicz R., *Nowy liberalizm*, [w:] *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, R. Zięba, S. Bielen, J. Zajac (red.), Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015.

ANDRZEJ URBANEK – dr hab., profesor Akademii Pomorskiej w Słupsku. W chwili obecnej pełni obowiązki dziekana Wydziału Nauk o Zarządzaniu i Bezpieczeństwie. Wiceprezes Polskiego Towarzystwa Nauk o Bezpieczeństwie. Autor, współautor i redaktor 15 monografii z zakresu bezpieczeństwa narodowego, ponad 20 artykułów i 50 rozdziałów w monografiach. Specjalizuje się w problemach bezpieczeństwa personalnego w jego wymiarze społecznym, kulturowym i ekologicznym. Jest między innymi pomysłodawcą i redaktorem cyklu wydawniczego *Wybrane Problemy Bezpieczeństwa* (do chwili obecnej w ramach cyklu wydawniczego ukazało się pięć monografii – prac zbiorowych). Jego koncepcja bezpieczeństwa personalnego,

zaprezentowana w monografii *Współczesny człowiek w przestrzeni bezpieczeństwa. W poszukiwaniu teoretyczności bezpieczeństwa personalnego* (Słupsk 2015) stała się w środowisku naukowym podstawą szerszego dyskursu dotyczącego ukonstytuowania się bezpieczeństwa personalnego jako samodzielnej subdyscypliny nauk o bezpieczeństwie.

CITE THIS ARTICLE AS:

A. Urbanek, *Liberalna wizja bezpieczeństwa – próba systematyzacji koncepcji*, „Kultura Bezpieczeństwa Nauka Praktyka Refleksje”, 2018, nr 31, p. 225–249, DOI: 10.5604/01.3001.0012.8605.

Licence: This article is available in Open Access, under the terms of the Creative Commons License Attribution 4.0 International (CC BY 4.0; for details please see <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the author and source are properly credited. Copyright © 2018 University of Public and Individual Security “Apeiron” in Cracow